

Horváth Miklós

„Lehelyezett kő...”

M. Szabó Miklós altábornagy, akadémikus életműve

[DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.1.108](https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.1.108)

Életrajz

A tragikus hirtelenséggel elhunyt M. Szabó Miklós az MTA levelező tagjaként 2002-ben megfogalmazott bemutatkozó írásában¹ nagyapái-apai „örökségének” tartotta a történelem és a földrajz iránti szeretetét. Gyermekkorában a történelemmel való ismerkedését segítette, tette lehetővé a család több száz kötetes könyvtára.

1942-ben Tiszadorozsmán született. Az általános iskola befejezését követően 1956-ban kezdete meg tanulmányait a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolában, majd az Egyesített Tiszti Iskola gépesített lövész szakának elvégzését követően, 1964 szeptemberében hadnagyi rendfokozattal az egri 6. gépesített lövészezred szakaszparancsnokaként kezdte meg a hivatásos tiszti szolgálatot. Öt év csapatszolgálat után került a Kossuth Lajos Katonai Főiskola állományába.

Oktatói munkája mellett 1972-ben jeles eredménnyel fejezte be a tanulmányait Zrínyi Miklós Katonai Akadémián, 1976-ban pedig elvégezte az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar történelem szakát, ahol 1977-ben bölcsészdoktori címet szerzett.

A hivatásos katonai pályája legelején bekapcsolódott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájába. Az egyik nagy sikerű előadását meghallgatva, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészet-történet tanszékének vezetője meghívta oktatónak. Ettől az időponttól kezdve öt éven keresztül az akadémia Hadművészet-történet tanszékének az oktatója, 1981-től tanszékvezető-helyettese, 1984-ig tanszékvezetője volt. Kapcsolata a tanszékkel haláláig megmaradt. Az Akadémia parancsnokának társadalomtudományi helyettesévé 1984-ben nevezték ki.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar – *Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Humanities and Social Sciences*; e-mail: hmiklos@nsoft.hu; <https://orcid.org/1> M. Szabó 2002, 212–213.

1981-ben védte meg a hadtudomány kandidátusa, 1987-ben a hadtudomány doktora címet.

1988-ban nevezték ki egyetemi tanárrá.

1989 és 1991 között a Zalka Máté (a későbbi Bolyai János) Katonai Műszaki Főiskola, 1991-től 1996-ig a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Parancsnoka, majd 2011-ig az

Akadémia átszervezését követően létrejött Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora, utóbb Rector Emeritusa, 2013-tól a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Professor Emeritusa.¹

A ZMKA parancsnokává történt kinevezését 1991-ben támogató javaslatban olvasható értékelés szerint M. Szabó Miklós „magasfokú szakmai felkészültséggel rendelkezik, munkáját példás szorgalommal, jó szervezőkészséggel és vezetői tulajdonságokkal eredményesen végzi. [...] Megalapozott történelmi ismeretek birtokában korszerű módszerekkel és eszközökkel – beosztása mellett – magas színvonalon oktatta a hadtörténelmet és a hadművészt történetét. Nagy gondot fordít a hallgatói állomány szakmai és pedagógiai felkészítésére, továbbképzésére. Az új iránt fogékony, lépést tart a fejlődéssel. [...] Meglapozott tekintélyt és elismertséget vívott ki magának a szakterületéhez tartozó tudományos körökben. A TMB (Tudományos Minősítő Bizottság) Hadtudományi Szakbizottságának tagjaként jól segíti és irányítja a hadtudományi kutatómunkát, Folyamatosan figyelemmel kíséri a tudományterület nemzetközi eredményeit. [...] Magatartása fegyelmezett, példamutató. [...] Képességei, felkészültsége, fejlődése, emberi tulajdonságai és vezetői tapasztalatai az oktató-nevelő és tudományos munka irányítása terén magasabb beosztás eredményes ellátására is alkalmassá teszik.”²

1997. március 15-i hatállyal került szolgálati nyugállományba. Az egy évvel korábban készült szolgálati jellemzéséből kiemelendő: „A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoki munkáját magasfokú felkészültséggel, követelménytámasztással és eredményesen látja el. Elévülhetetlen érdemeket szerzett az egyetemi színvonalú képzés megteremtésében és az új szervezeti struktúra kialakításában.”³

Jelentős hazai és nemzetközi tudományos közéleti, valamint tudományszervező munkásságot fejtett ki. 1994-től többek között az MTA Közgyűlés doktori küldötte és a IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának elnöke volt. 1990-től az elsők között törte át diszciplinájának zártságát, és bekapcsolódott a nemzetközi hadtudományi, valamint katonai felsőoktatási életbe.

Kiemelkedő tudományos munkásságával és a magyar katonai felsőoktatás megújításában játszott vezető szerepével hozzájárult a hazai hadtudomány fejlődéséhez, valamint nemzetközi tekintélyének emeléséhez.⁴

2001-től az MTA levelező, 2007-től pedig a rendes tagja, katonai beosztásában végzett munkája elismeréseként 1990-ben kinevezték vezérőrnagynak.

Tudományos pályafutása során szerzőként 26 könyve és 15 könyvrészlete, 3 egyetemi tankönyve, több mint 93 tudományos folyóiratcikke, 12 konferencia közleménye, ebből idegen nyelven itthon és külföldön (például angol, német, francia, spanyol, görög, szlovák, cseh nyelven) mindösszesen 17 közleménye jelent meg, továbbá 6 könyvet szerkesztett. Élete végéig tartó tudományos aktivitásának fontos jellemzője, hogy csak az elmúlt öt évben

¹ A Magyar Honvédség Parancsnokának 367/2021. MHP személyügyi parancsa a Magyar Honvédség halottjává nyilvánításáról. 2021. március 12., a parancsot aláírta: Korom Ferenc vezérezredes.

² Szolgálati jellemzés – kinevezési javaslat – 1991. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Központi Irattár, Tiszti okmánygyűjtő.

³ Szolgálati jellemzés – 1996. – vezénylés, áthelyezés, megbízás. Uo.

⁴ Akadémiai tagajánlások – 2001. Ajánlók: Mátyás Antal, Simai Mihály, Szentés Tamás. *Magyar Tudomány* 2000 45 (12): 93.

szerzőként vagy társszerzőként 4 könyvét adták ki. Munkásságára, tudományos közleményeire közel 400 esetben hivatkoztak bel-, valamint 111-szer külföldön.⁵

A hivatásos katonai szolgálat elismeréseként, tudományos tevékenységéért kapott számos kitüntetés közül kiemelendő a Zrínyi Miklós-díj (1995), a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1996) és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a csillaggal (katonai tagozat 2004). A Magyar Köztársaság elnöke 2006. május 21-i hatállyal előléptette altábornaggyá.

Napjainkig helytálló Ács Tibor hadtörténész még 2009-ben, *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969* című könyvet méltató írásában olvasható értékelése: „M. Szabó Miklós közel négy évtizedes kiemelkedő tudományos kutatói tevékenysége mindenekelőtt a második világháború hadügyi változásai, a magyar katonai részvétel, a magyarországi hadműveletek, a Magyar Királyi Honvéd Légierő története és háborús alkalmazása feltárásával, feldolgozásával vált elismertté tudományszakának, a hadtudomány, a hadtörténet mértékadó hazai és nemzetközi körei előtt. Tudósi hírnevéhez azonban jelentősen hozzájárult az a tény is, hogy a magyar katonai felsőoktatás történetének egyik legkiválóbb kutatója. [...] Vezető szerepet játszott az elmúlt tizenhét esztendőben a magyar katonai felsőoktatás megújításában, a nemzetközi viszonylatban is szinte egyedülálló, az elmúlt években hazai felsőoktatási tanintézetek között is rangos helyet elfoglaló, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem létrehozásában.

Rektori működése alatt a civil és az előd katonai tanintézetek legjobb hagyományaiból és történelmi tanulásaiból merítve, korunk állandó oktatói és kutatói kihívásainak megfelelő válaszokat keresve vált az egyetem korszerű felsőoktatási intézménnyé, a hazai hadtudományi kutatások központjává és a magyar és európai egyetemek, akadémiák elismert tagjává. [...]

M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, az MTA rendes tagja, több mint másfél évtizeden át volt a magyar felsőoktatás, a hazai és az európai (a NATO) katonai felsőoktatás egyik megbecsült szereplője.”⁷

Az alábbiakban kutatói, hadtörténelmi munkásságának két legfontosabb területét próbálom számba venni.

A magyar királyi légierő története

M. Szabó Miklós az oktató teendők ellátásával párhuzamosan kezdte meg a légierő-elmélettel, majd a Magyar Királyi Légierő történetével kapcsolatos kutatásait. Kezdetben elsősorban a második világháború magyarországi hadműveleteit, a magyar légierő technikai és szervezeti fejlődését vizsgálta, de ezzel összefüggésben foglalkoznia kellett gazdasági, hadiipari, külkereskedelmi, szervezési kérdésekkel is.⁶

⁵ Magyar Tudományos Művek Tára – M. Szabó Miklós:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10000408> (Utolsó letöltés: 2021. 05. 09.) 7 Ács 2009, 1424–1428.

⁶ M. Szabó 2002, 212–213.

A hazai repülést és a légierő történetét feldolgozó kandidátusi értekezését 1981-ben maximális pontszámmal védte meg. Az 1982-ben megjelent munkában arra vállalkozott, hogy, mint írja „a rendelkezésre álló rendkívül hiányos anyagú, s a szakemberek által is meglehetősen mellőzött honvéd légierő technikai és szervezeti fejlődését felvázolva” hozzájáruljon egy teljes értékű monografikus feldolgozáshoz. Hármast célta maga elé tűzve bemutatta azokat a nézeteket, szellemi erőfeszítéseket, amelyek megalapozni, illetve a későbbiekben továbbfejleszteni szándékozták a magyar légierő létrehozását; a hazai termelést, a külföldi beszerzést; szándékai szerint megtisztítva minden túlzástól, illetve leértékeléstől a valóságos technikai fejlődést; a szervezeti fejlődést, az ezzel kapcsolatos erőfeszítéseket, ezek eredményeit és kudarcait.⁷

1986-ban a Nagyváradai Sándorral és Winkler Lászlóval közösen jegyzett tanulmánykötetben a titkos, majd a nyílt légierő megteremtésére, szervezésére és fejlesztésére irányuló törekvéseket, a Magyar Királyi Honvéd légierő szervezeti fejlődését, a repülőkötelékek harci alkalmazását tárta fel.⁸

A következő évben e témakörben kiadott *A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban* című könyve⁹ bevezetőjében M. Szabó Miklós megállapítja: „Nehéz munkára vállalkozik az, aki a történelmi közeli időszakhoz nyúl vissza. A sebek még frissek, sok személyes emlék kapcsolódik hozzájuk. Különösen így van ez, ha a téma háborút is magában foglal. Válaszolni kell a mind gyakrabban megfogalmazott kérdésekre, mert azóta új nemzedék nőtt fel, amely nem élte át ezeket az eseményeket, de érdeklődik utánuk, tisztán akarja látni apái tetteit, sorsát, és reális nemzeti önismereten alapuló öntudat nélkül nem építhető a jövő. [...] A szerző erkölcsi kötelességének tartotta, hogy mindezekről véleményt is mondjon, de minden bizonnyal ezt teszik azok is, akik e bonyolult, ellentmondásos problémákkal foglalkozó, a második világháborús tragédia egy fejezetét bemutató könyvet átlapozzák.”¹⁰

M. Szabó Miklósnak az e témakörben folytatott kutatásait segítő, de nem egyszer kritikával is illető *Magyar Szárnyak* szerkesztője, Péterdi A. János szerint a munka lényegében összefoglalja a volt magyar királyi honvéd légierő történetét, „ha sok tényi hibával is, mely talán nem is a szerző mulasztásából ered, mert hiszen a szerzőt alapos, lelkiismeretes kutatónak ismertük meg.”¹³

A *Magyar Szárnyak* 1988-as számában Bakcsy Gergely a *Könyvszemle ürügyén a hadtörténelemszerekről és magunkról* című írásában M. Szabó Miklós könyve egyik nagy érdemének tartotta, „hogy a repülőekkel, mint önálló fegyvernemmel foglalkozik, másik érdeme, hogy a feltüntetett felhasznált forrásmunkák zöme a *Magyar Szárnyaktól* származik.

⁷ M. Szabó 1982, 7.

⁸ Nagyváradai, M. Szabó, Winkler 1986.

⁹ M. Szabó 1987.

¹⁰ M. Szabó 1987, 7. A kötet alapját képező – kandidátusi értekezésként megvédett – kéziratot a szerző 1980–1981-ben zárta. A könyv kiadásáig eltelt időszakban kutatásai eredményeit a *Hadtörténelmi Közleményekben* több tanulmányban publikálta. Mint az a Kanadában rendszeresen megjelenő *Magyar Szárnyak* című folyóirat 1986-os számában olvasható, ezek közül „Az 1. repülőcsoportharcok 1942-ben a magyar források tükrében” című „tárgyilagosságra törekvő” cikkét a „hózzászólások lényegében örömmel és elismeréssel fogadták”. *Magyar Szárnyak* repülésügyi folyóirat (Kanada) 1986, 48. 13 *Magyar Szárnyak* 1988, 19.

Ezzel a *Magyar Szárnyakat* az elismert forrásmunkák rangjára emelte, amit nekünk méltányolnunk kell, még akkor is, ha mű egyes részeivel nem értünk egyet. Amikor itt a többszámot használom, teszem ezt azért, mert mű megjelenésének szinte első percétől az itthon élő bajtársakban kiváltott elismerést vagy kritikai bírálatot összegezem.”¹¹

M. Szabó Miklós a *Magyar Szárnyak* 1989-es száma Vitaforum rovatában mondott köszönetet a lap szerkesztőségének és szerzőinek, hogy az elmúlt években figyelemmel kísérték repüléstörténeti munkásságát, s többségükben reális, segítőkész észrevételekkel igyekezett támogatni történelemfeltáró erőfeszítéseit. „Őszintén vallom – írta –, hogy egyetértéseink és vitáink is egyaránt egyet kell, hogy szolgáljanak: a Magyar Királyi Honvéd Légierők rövid, de mozgalmas történetének minél alaposabb, sokoldalúbb és objektívebb bemutatását.”

Majd Ghyczy Tihamér korábbi véleményére – „Szabó Miklós cikkén keresztül az otthoni magyarok – elsősorban persze a repülők – békülő jobbot nyújtanak felénk ... Mi magyar repülők, akik híresek voltunk összetartó bajtársiasságunkról, nem mutatnánk jó példát és nem segíthetnénk őket ebbeli igyekezetükben? Nem nyújthatnánk mi is békülő jobbunkat hazafelé?”¹² – reagálva írja: „Szerintem ez a kölcsönös bizalomra, megértésre törekvés szolgálhatja igazán a közös érdekeket.” Ide kívánczok még Péterdi A. János szerkesztő a *Magyar Szárnyak* hasábjain folyó vitát záró véleménye: „Úgy gondolom, hogy nekünk adott válaszában [M. Szabó Miklós] őszinte, nyílt igyekezettel fáradozik a köztünk lévő véleménykülönbségek lehetőség szerinti csökkentésén. [...] teljes mértékben elismerjük fáradozatlan és értékes munkásságát, s mi azon vagyunk, hogy – különbségeink ellenére – békésen együttműködhessünk a Magyar Királyi Honvéd Légierő történetének tárgyilagos megírásában.”¹³

A témakörben tovább folytatott kutatásainak eredményeit M. Szabó Miklós az 1999-ben és 2008-ban megjelent könyvekben foglalta össze. A magyar légierő megszületésének 60. évfordulója alkalmából megjelent *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti-technikai-szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása 1938–1945* című kötet előszavában olvasható: „A Magyar Királyi Honvédség eme fegyverneme nyílt működésének szűk hét esztendeje alatt bár elkövetett sok hibát, a fejlesztésével kapcsolatos rendkívüli erőfeszítések, a háború alatti egyéni tevékenységek és a honi légvédelem terén bizonyított hősiesség helytállásuk, önfeláldozásuk ... megkövetelik” e könyv megírását. „Legyen főhajtás ez a könyv a légierő mindazon tagjainak emléke előtt, akik a Haza vélt vagy valós védelmében szakértelmükkel, hazaszeretettel megsokszorozták a Magyar Királyi Honvéd Légierő teljesítőképességét. [...] Ugyanakkor ajánlom könyvem azok figyelmébe is, akik napjainkban foglalkoznak, »küzdenek-kínódnak« a Magyar Honvédség anyagi-technikai-szervezeti fejlesztésével: ne kövessenek el hasonló hibákat! Az itt vázolt múlt sok tekintetben kísért!”¹⁴

A 2008-ban megjelent *Politika - gazdaság - légi fegyverkezés Európában az 1920–30-as években* című munkájában a légi háború – elsősorban Douhet – elmélete kialakulásának

¹¹ *Magyar Szárnyak* 1988, 29–31.

¹² *Magyar Szárnyak* 1986, 104.

¹³ *Magyar Szárnyak* 1989, 119., 122.

¹⁴ M. Szabó 1999, 5.

gazdasági-politikai indítékait vizsgálta, azt, hogy „miért éppen Olaszországban született meg e koncepció, illetve a versailles-i békeszerződés által katonailag korlátozott, de a szövetségesek érdekellentéteit és forradalmaktól való rettegését ügyesen kihasználó Németország – valamint a többi hatalom – milyen mértékben használta fel a háborús előkészületeiben Douhet tanításait?”¹⁵

A Szabó Józseffel, a téma kiváló szakértőjével együtt ugyancsak 2008-ban napvilágot látott *A magyar katonai repülés története 1938–2008* című kötetben a magyar katonai repülés nyolc évtizede eseményeinek feldolgozása során elsősorban a szervezeti fejlesztés, a harckészültség magas szinten tartása, a repülőképzés bemutatására helyezték a hangsúlyt. „Munkánk során célul tűztük ki – olvasható a mű előszavában –, hogy az olvasó megismerje a haderő fejlődéstörténetét, az első és második világháború alatti repülőtevékenységeket, valamint az 1945 utáni újrakezdés nehézségeit, a mennyiségi fejlesztés, majd csökkentés időszakát; az 1956-os forradalom és szabadságharc alatti, annak leverésétől a rendszerváltásig, majd napjainkig a magyar katonai repülés terén történt fontosabb eseményeket. Igyekszünk érzékeltetni a sugárhajtású, majd szuperszonikus repülőtechnika, helikoptertechnika megjelenésének és tömeges alkalmazásának problémáit, a csapatrepülők létrejöttének, alkalmazásának szükségszerűségét, a szárazföldi csapatok érdekében végzett tevékenységét. [...] Történeti áttekintésünkben kötelességünknek éreztük, hogy emléket állítsunk mindazoknak a hajózó és más beosztású repülőkatonaiknak, akik a háborúban, majd az 1945-től napjainkig eltelt időszakban repülési feladataik végrehajtása közben – akár saját hibájukból, akár szolgálattal együtt járó, rajtuk kívülálló kedvezőtlen körülmények folytán – a legrágábbat, az életüket áldozták a haza légtérének megvédéséért. Tisztelettel és nagy részvétellel hajtunk fejet emlékük előtt.”¹⁶

A magyar katonai felsőoktatás története

„Rektorként és mint a Nemzetvédelmi Egyetem létrejöttének egyik irányítója, az új intézmény megszilárdításának-továbbfejlesztésének első számú felelőse, a múltból merítve »erőt« próbálok felvázolni a magyar nemzetvédelmi felsőoktatás közeljövőjét.

Ezért ezekben az években a második világháború utáni magyar katonai felsőoktatás történetét kutatva, tudományos alaposággal feldolgozva törekszem bemutatni az elmúlt, közel ötven évben megtett hatalmas utat, miközben igyekszem levonni a ma is hasznosítható, alapvető következtetéseket. Ezt követően részben a történelmi tapasztalatok, részben – s leginkább – a jelen, illetve a belátható közeljövő egyre növekvő igényei alapján megkísérlem meghatározni a Nemzetvédelmi Egyetem továbbfejlesztésének fő irányait, azok tartalmát kb. 2010-ig.” – olvasható a korábban már idézett „bemutatózó írásában”.¹⁷

A katonai felsőoktatás története témakörben írt első – az 1947–1956 közötti időszakot vizsgáló – kötetről (*A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956*) a szakmai kritika azt állapította meg: „A most megjelent kötetben magasra tette a mércét szerző,

¹⁵ M. Szabó 2008a.

¹⁶ Szabó, M. Szabó 2008, 5.

¹⁷ M. Szabó 2002, 212–213.

dokumentumértékű alapos munkával gazdagította a szakirodalmat. [...] Ez az a helyzet, amikor a történelmi kvalitások más az első oldalakon szembevetődően elének tárulnak és világosan megítélhetők. [...] A könyv jelentős érdeme, hogy kétségtelenné teszi – bemutatja –, hogy a korabeli Magyarországon a Zrínyi Akadémia és jogelőd szervezetei a katonai felsőoktatás tekintéllyel és egyedülálló autentikussággal rendelkező intézménye volt és maradt.”¹⁸ M. Szabó Miklós ezt a kötetet és több későbbi munkáját is a katonai felsőoktatás mindenkori robotosainak ajánlotta.¹⁹

A 2007-ben megjelent folytatás utószavában M. Szabó Miklós az 1955 és 1960 között tevékenykedő három parancsnok (Mátékovics Endre vezérőrnagy, Márton András ezredes és Csémi Károly tábornok) elévülhetetlen érdemének tartotta, hogy „rendkívüli politikai-gazdasági viszonyok között megőrizte a katonai felsőoktatás alapintézményét, majd egyesítését követően mint egyetlen katonai akadémiáját az egyáltalán lehetséges ütemben mind szervezetileg, mind tartalmilag korszerűsítve képessé tett az 1960/70-es években végrehajtandó – már valóban – megreformálásra.”

A Márton Andrásról leírtakat olvasva M. Szabó Miklós emberségéről és értékrendjéről kaphatunk árnyaltabb képet: Márton András ezredes, akit a nagykőrösi református tanítóképzőben magába szívott nép- és hazaszeretete, a parancsnoktársai többségénél összehasonlíthatatlanul magasabb általános műveltsége, kemény katonássága üstökösként lökött előre a pályáján, alig 3 év alatt eljutva az ezredes rendfokozatig, majd újabb 4 esztendőt követően az akadémiaparancsnok-helyettesi beosztáshoz. [Mint 1956. szeptember 22-én kinevezett parancsnokot] „1956. október 23-tól csak az a cél vezérelte, hogy az akadémiát a törvényes kormányzat parancsainak (ha lett volna ilyen!) szellemében vezetve-működtetve, a személyi állomány életét maximálisan megkímélve, a katonai és »népi« vagyont minél jobban megőrizve, a fegyelmet fenntartva, ha kellett a szovjet szövetséges katonákat és a magyar tisztek szovjet állampolgárságú feleségeit mentve, ha kellett a megszálló csapatokkal szemben a magyar katonai becsületet – a lehetőség határain belül – megőrizve, teljesítse parancsnoki kötelességét. A történelem – legalábbis az azt megjelenítő hatalom hálátlannak bizonyult: a már kész tábornoki kinevezését visszavonva, 10 éves börtönrre ítélve, kettétörte katonai pályáját, majd amnesztiával történt szabadulását követően is megbélyegzettként kezelte.”²⁰

Az e könyv kapcsán is elismerő véleményt megfogalmazó Kolozsvári Sándor „a résztvevő, az érintett hitelességével” állapítja meg: „igen jó könyv, tartalmilag korrekt és a figyelmes olvasó a kor atmoszféráját, az akadémia adott időszakban kialakult hangulatát is »kiolvashatja« a kötetből. Az akkori idöket a helyszínen megélt legigényesebb érdeklődő is nosztalgiát érezhet, bár bizonyosan nem ez volt a szerző célja. Olyan összefoglaló, sallangmentes mű, amely évtizedek múltán is reális képet fest azokról az évekről és személyiségekről, akiket anno »helyzetbe hozott« a kiszámíthatatlan katonasors. Az eddig megjelent két kötet logikájából következhet annak feltételezése, hogy a »történet«

¹⁸ Kolozsvári 2005, 42–43.

¹⁹ M. Szabó 2004.

²⁰ M. Szabó 2007, 249–250.

folytatódik, hasznos szolgálatot téve ezzel a múlt – a múltunk – objektív és reális bemutatásának. Mi, a múlt emberei ebben vagyunk érdekeltek.”²¹

A történet már 2008-ban folytatódott. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1961 és 1969 közötti időszakával foglalkozó újabb kötetet – és a mű 2010-es folytatását is – M. Szabó Miklós a szűkebb és tágabb családjának ajánlotta, „akik valamilyen szinten és módon megszenvedték az akadémiához való kötődésemet/kötődésüket!” A szerző értékelése szerint a vizsgált korszaknak, „ennek a hullámzó hidegháborús periódusnak »köszönhetően« a Magyar Néphadsereg soha nem tapasztalt fejlődésnek indult [...] A hol feszültebb, hol enyhébb nemzetközi helyzet, a mind konszolidáltabb belpolitika, az ún. hadügyi forradalom parancsolóan írta elő, illetve tette lehetővé a katonai felsőoktatás lényeges korszerűsítésének megalapozását. [...] E könyv fejezetein előrehaladva nyomon követhetjük azokat a lépéseket, amelyek fokozatosan teremtettek új, magas műveltségű és szakismeretű, mind nagyobb számban több diplomával és tudományos fokozattal rendelkező tanári kart. Erre támaszkodva ki lehetett alakítani az akadémia új szervezetét, meg lehetett teremteni a perspektivikus célok megvalósításának alapjait, amelyekre építve az 1970-es években elindulhatott a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia a folyamatos és mind nagyobb léptékű korszerűsítés útján.”²²

Ács Tibor – a már idézett ismertetőjében – úgy fogalmazott, hogy az „érdeklődő olvasó plasztikus és újszerű életképeket ismer meg a múlt század 60-as évtizedének katonai akadémiaja zárt, sok vonatkozásban »*Titkos!*« minősítésű mindennapjairól. A szerző művében egyértelműen a hadtörténetírásnak azt a szakmai irányzatát képviseli, amely a téma feldolgozásakor mindig vizsgálja a korabeli politikailag és katonailag megosztott világ és szövetségi rendszerek problémakörét. A katonai tanintézet kérdéseinek felvetésekor nem mulasztja el a nemzetközi és hazai társadalmi, gazdasági és politikai, kulturális és tudományos, biztonsági és katonai állapotokba, viszonyokba, változásokba ágyazott alapos történeti elemzést. A kútfők kritikus kezelésével, objektív szemléletű feldolgozásával érzékelteti a hazai katonai felsőoktatás sokszínű folyamatait és erőfeszítéseit, a hiányosságokat, a félmegoldásokat és a szakmai alulteljesítéseket.”²⁶

M. Szabó Miklós – mint ezt a sorozat következő, az 1970 és 1979 közötti korszak tudományos kutatásainak eredményeit összegző részében is teszi, gyakran megfogalmaz kritikai észrevételeket. „Bár tovább folytatódott a Varsói Szerződés működésének korszerűsítési folyamata, de ez inkább az egységesítést szolgáló parancsok és szabályzatok tömeges kiadásában, a Magyar Néphadseregben történő hatályba léptetésében fejeződött ki, s nem – az előző évtizedre jellemző – szervezeti tökéletesítéséért folytatott permanens küzdelemben. [Ebben az időszakban] valódi felsőoktatási reformfolyamat zajlott a tanintézetben. [...] Mint e könyvből is kiténik mind a tanári kar, mind a hallgatók minőségi mutatói lényeges fejlődést mutattak a korábbi évekhez viszonyítva.”²³

Akik ismerik Szabó Miklós korábbi, e témában nyilvánosságot kapott köteteit azok számára szembeszökő a kontinuitás, a tények egymásra épülése. nem lehet nem észrevenni

²¹ Kolozsvári 2007, 218.

²² M. Szabó 2008b, 453–454. 26
Ács 2009, 1425.

²³ M. Szabó 2010, 273.

azt a típusú belső egyensúlyt, amely a történész kutató igazi vénájára utal. „Nincsenk ún. kedvenc témák (vagy személyiségek), nem minősít, csupán tényeket közöl, de mégis kiolvasható, mit tart értéknak, megőrzendőnek a jövőre nézve – írja Kolozsvári Sándor –. Hiszem és remélem, hogy a következő évtized története már a szerző laptopjában várja a nyomdába adást, amely meggyőzően fogja bizonyítani, hogy ennek az évtizednek a tanári állománya meghatározó módon járult hozzá az intézmény »beemeléséhez« (ahogyan a szerző találón megfogalmazta a 272. oldalon) a magyar egyetemek közösségébe.”²⁴

Talán ezért is ajánlotta a 2011-ben megjelent következő részt M. Szabó Miklós „mindazoknak, akik megalapozták a Nemzetvédelmi Egyetemet!” Az 1989-ig terjedő időszak történéseit elemezve végső következtetésként fogalmazta meg, hogy a „két akadémiaparancsnok [dr. Lantódi József vezérőrnagy, dr. Simon Sándor altábornagy] és a teljes személyi állomány maximális odaadásának köszönhetően – a folyamatos korszerűsítések eredményeként – a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia minden megrázkódtatást elkerülve teremtette meg a rendszerváltást követő viszonyok közötti töretlen továbbműködés, a NATO-akadémiák közösségének egyenrangú tagjává válás, illetve a Nemzetvédelmi Egyetemmé való átalakulás feltételeit”.²⁵

M. Szabó ötödik könyve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 80-as évekbeli történetét dolgozza fel a korábbi könyveiben megszokott módszertannal és objektivitással. Az erről írott recenzióban Szenes Zoltán kiemeli, „hogy napjaink [2011] katonai felsőoktatási történései különleges olvasatot adnak a könyvnek, hiszen az olvasó óhatatlanul azt keresi, hogy mindazon hajtóerők, módszerek és eljárások, amelyet a 80-as években a ZMKA a Honvédelmi Minisztériumtól kapott, hogyan fognak megvalósulni egy civil tárca által irányított és felügyelt rendszerben. [...] Szabó tábornok könyve éppen azt dokumentálja meggyőzően, hogy a ZMKA nyolcvanas évekbeli sikerei a haderőn belül elfoglalt helyzetéből származnak, mindent, amit elért, a honvédség részként érte el.”²⁶

Az egyetemmé válás 1990–1996 közötti időszakának történetét tárgyaló „hatodik kötetet” M. Szabó Miklós Oroszi Antal nyá. ezredessel közösen készítette. Mivel a korszak nagyobbik részében Szabó Miklós az Akadémia parancsnokaként funkcionált, és ezeket az éveket nehezen tudta volna objektíven, mintegy a „kívülálló szemével” vizsgálni, ezért az első három fejezetet ő, a többi öt fejezetet Oroszi Antal jegyzi.

A könyvet a szerzők Borsits László altábornagynak, vezérkari főnöknek és a ZMKA személyi állományának ajánlották, „akik erős »ellenszelet« leküzdve – az itt bemutatott halatlan erőfeszítéseikkel – létrehozták a korábban soha és sehol sem volt Nemzetvédelmi Egyetemet”.

2012 júniusában a szerzők munkájukat az alábbi sorokkal zárták: „Feltárultak azok a kezdeményezések, majd eredmények, amelyek az egyre romló anyagi-gazdasági viszonyok, majd az időszak utolsó szakaszában mind jobban érzékelhető emberi-egzisztenciális problémák ellenére 1996 őszére megteremtették a – soha és sehol nem volt! – nemzetvédelmi egyetem létrejöttének feltételeit. [...] Nem [a személyi állományon] múltott, hogy e korszerű,

²⁴ Kolozsvári 2010, 60–61.

²⁵ M. Szabó 2011.

²⁶ Szenes 2011, 134.

mind hazánkban, mind külföldön nagy elismertséget kivívó magyar katonai intézménynek csak negyed századot adott a történelem!”²⁷

Resperger István „hatodik könyv” által ihletett széljegyzeteiből ide kívánczok, hogy „a recenzált mű egy nagyon értékes könyv. Értékes abban a tekintetben, hogy két történész végre feldolgozta és papírra vetette a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemé válásának történetét. Roppant értékes a mű azért is, mert a belső folyamatokat megélő, azokban mélyen érintett személyek láttatják az eseményeket; és kiemelten értékes azért, mert a »Zrínyin« történeteket a biztonságpolitikai és katonadiplomáciai események elemzésével és magyarázatával fűszerezve ábrázolják. [...] A szerzőket nyilván nyomasztotta a krónikások felelőssége, az, hogy felül emelkedni a személyes érintettségen, a számtalan át nem aludt éjszakán, az intézmény jövőjével kapcsolatos sok aggódáson...”²⁸

M. Szabó Miklós a *Volt egyszer egy egyetem 1996–2007 – Rektor a tűzvonalban* című könyvét 2014-ben ezekkel a gondolatokkal nyújtotta át a Tisztelt Olvasóknak: „Ilyen lehetőségem az életben nem volt: hitvesi kezdeményezésre morzsolgathatom – remélem hasznosan – a nyugdíjas napjaimat! Ugyanakkor, bár továbbra is törekszem a történelmi becsület megkövetelte maximális objektivitásra, de kérem – adott esetben – emlékezzenek az alcím második felére is: »... szubjektív emlékek«. [...] Így talán sok egykori odaadó munkatársamnak is emléket tudok állítani, akik hatalmas személyes áldozatokat hozva teremtették meg, fejlesztették tovább a Nemzetvédelmi Egyetemet, míg néhányan tönkre nem tették, majd ismét mások fel nem számolták.” A kötetét a szerző mindazoknak is ajánlotta: „akikkel felépítettük ezt a soha, sehol nem volt tanintézetet, s akiket évek múltán méltatlanul eltávolítottak onnan.”

M. Szabó Miklós szerzői önvallomása szerint esze ágában „sem volt megírni a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem [1996–2007 közötti] történetét, hiszen óhatatlanul keveredhetnek bele szubjektív meglátások”. Ám a talpraesett feleség felismerte, hogy ezt „... neked kell megírnod, az átélő-megélő résztvevőnek – ha évekre az asztalfióknak is! – mert a legtehetségesebb kutató sem olvashat ki mindent az iratokból. Az egyetemmel kapcsolatos személyes emlékeket is közkinccsé kell tenned!”³³

A korábbi szerzőtárs, Oroszi Antal e könyv kapcsán 2015-ben papírra vetett értékelése szerint a Magyar Tudományos Akadémia egyetlen katonai rendes tagja, az általa 1996 és 2007 között vezetett Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektori korszakának feldolgozásakor a „nála megszokott alaposággal kezeli az objektív tényeket. [...] Az alkotásban jól érzékelhető a felelősség a közösségért, az intézmény rendeltetéséért és küldetéséért. A szerző [M. Szabó Miklós] nagy tisztelettel emlékezik odaadó munkatársaira, akik osztoztak a felelősségen. [...] Az Olvasó érzékelheti, hogy a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektora és munkatársai, a tanári kar, az ellátó és kiszolgáló állomány milyen áldozatos, sokszor éjt nappallá tevő erőfeszítésekkel építette fel Magyarország egyetlen katonai egyetemét. És azt is, hogy a különböző, sokszor mondva csinált, személyes intrikáktól sem

²⁷ M. Szabó, Oroszi 2012, 281.

²⁸ Resperger 2013, 63–64. 33

M. Szabó 2014, 5–6.

mentes gondoktól és problémáktól sem mentesen felfelé ívelő, jelentős eredményeket és sok sikert hozó tanintézet történetét tartja a kezében.”

A 2007. március 13-án megtartott ünnepi állománygyűlésen M. Szabó Miklós az egyetem leköszönő rektora – hivatkozva református lelkipásztor nagyapja sírfeliratára – ezekkel a szavakkal búcsúzott: »ama nemes harcot megharcoltam, a futásomat – időnként vesszőfutásomat – elvégeztem, az egyetemet megtartottuk!« Ezzel lezárult – írja Oroszi Antal – a rektor életének legfontosabb szakasza, annak egyik értelme...”²⁹

Életének új szakaszában M. Szabó Miklós egy percre sem megpihenve folytatta a tudományos alaputatásokat, amelyek eredményeit a katonai főiskolák történetét bemutató kötetekben Fekete Istvánnal és Fekete Lászlóval tette közkinccsé. A Kossuth Lajos Katonai Főiskola majd 30 éves múltját vizsgálva és értékelve – mintegy a mű lezárásaként – állapította meg: „A nemzetközi helyzetben periodikusan bekövetkező hidegháborús hullámok a legkorszerűbb fegyverek és harceszközök tömegeit adták a katonák kezébe: a társadalom nem kis anyagi áldozata és az időnként háborús veszély a magyar haderőt története legkorszerűbb hadseregévé fejlesztette. Nos, az ezt kezelni, a legoptimálisabban alkalmazni, kiszolgálni képes fiatal tiszti generációk felkészítésében és a kiképzésében a Kossuth Lajos Katonai Főiskola játszotta a döntő szerepet. Mint láttuk, lépésről lépésre egyre kiválóbb tiszteket adtak a csapatoknak, ugyanakkor a pálya nem kellő vonzása, a szorító alegységparancsnokhiány és a kapkodó, átgondolatlan felső szintű döntések, törést, sőt visszalépést is előidéztek. Ennek ellenére, a szolgálatba lépett tisztek egyre jobban megfeleltek az új követelményeknek, s egy részük – a természetes kiválasztódás következtében – folyamatosan vált a Magyar Néphadsereg, majd a Honvédség mind magasabb szintű vezetőjévé.”³⁰

A Fekete Istvánnal jegyzett újabb könyvvel – *A katonai repülőszakember képzés Szolnokon. 1967–1996* – a szerzők mindazok előtt tiszteltek, akik létrehozták és működtették a magyar tisztképzés e fontos intézményét.

Harmadikként ebben az évben jelent meg a Fekete Lászlóval közösen írt, *A Katonai Műszaki Főiskola 1967–1999* közötti történetét ismertető kötet.³¹

„*A Mór megtette a kötelességét, a Mór mehet...*” mottóval bocsátotta útjára 2019-ben M. Szabó Miklós a *Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991* című művét. Ebben a szerző annak az intézménynek állított emléket, amely mint írja: „A magyar hadtörténelem legkorszerűbb haditechnikájával felszerelt hadereje működtetése előfeltételeinek megteremtésében, biztosításában a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia és a három katonai főiskola mellett oroszánrészt vállalt – egy speciális területen. [...] Minden olyat magára kellett vállalnia, ami a fent említett katonai felsőoktatási intézményeknek nem volt a rendeltetése, mint pl. a hazai egyetemeken és főiskolákon megszerezhető speciális képzettség; a külföldi katonai akadémiákon és főiskolákon a legkorszerűbb új eszközök, rakéatechnikák megismerése, üzemeltetésükre való magas szintű felkészülés; a legkorszerűbb katonai orvosi jártasságok elsajátítása stb. feltételeinek, kereteinek a biztosítása.”

²⁹ Oroszi 2015, 172–173., 183.

³⁰ M. Szabó 2017.

³¹ Fekete, M. Szabó 2017.

Mint minden esetben, a személyes véleményének e kötetben is hangot adva, meggyőződöttséggel vallotta: „a kollégium vezetése és munkatársai – ha nem is hibáktól mentesen, de összességében magas színvonalon megoldották, teljesítették is ezt a küldetést.”

„Sajnos – olvasható néhány bekezdéssel később – az életnek, így a rendszerváltozásának is a túlnyomó többségben pozitív következményei mellett voltak negatív hatásai, pl. sok tehetséges tiszt és tisztjelölt pályájára, amit talán lehetett volna hozzáértőbben, higgadtabban, politikamentesebben, összességében humánusabban kezelni. De sajnos ez már a jóvátehetően múlt!”

M. Szabó Miklós akadémikus utolsóként megjelent kötete végén – visszatekintve tudományos életének jelentősebbnek tartott eseményeire – vetette papírra hadtörténeti tevékenységét értékelő, összegző gondolatait: „Sok szépről, felemelő eredményről számolhattam be, amiket esetenként negatívumok is »tarkítottak«. Mégis, a végén minden esetben jó érzéssel ütöttem le az utolsó billentyűt. E könyv esetében – sajnos – ez nem mondható el! Az utolsó oldalak – nem a kollégiumnak felróhatóan, az ő munkájukért (időnként tűzoltásukért!) köszönet jár! – nagyon szomorúvá, elkeseredetté tettek. Így, az Olvasónak csak a reményemet üzenhetem – Petőfi

Sándort segítségéül hívva –, miszerint: Más... [írásom]... majd több lesz és vidám.”³²

* * *

M. Szabó Miklós akadémikus, tábornok, professzor hadtörténész tragikus hirtelenséggel megszakadt élete, eredményekben és sikerekben gazdag munkásságának néhány fontosabb eseményét, állomását felidéző írást egy 2017-ben megjelent munkából átvett Antoine de Saint-Exupéry-idézettel zárom: „Embernek lenni pontosan annyit jelent, mint felelősnek lenni, érezni, hogy a kövel, amelyet lehelyez, a világot építi tovább.”³³

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ács Tibor 2009. Katonai felsőoktatás a múlt század második felében. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969. (Könyvismertetés) *Magyar Tudomány* 55 (11): 1424–1428.

Akadémiai tagajánlások – 2001. Ajánlók: Mátyás Antal, Simai Mihály, Szentes Tamás. *Magyar Tudomány* 2000 45 (12): 93.

Fekete László, M. Szabó Miklós 2017. *A Katonai Műszaki Főiskola története 1967–1999*. Budapest: Zrínyi Kiadó.

Kolozsvári Sándor 2005. Recenzió helyett – M. Szabó Miklós – A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956. (Zrínyi Kiadó, 2004.) *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum* 2005, 42–43.

Kolozsvári Sándor 2007. Gondolatok M. Szabó Miklós „A Zrínyi Miklós Katonai története 1955–1960” című könyvéről. *Társadalom és Honvédelem* 2007, 218.

Kolozsvári Sándor ny. ezredes 2010. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979. (Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010) című könyvéről. *Honvédségi Szemle* 2010 (5): 60–61.

Nagyváradi Sándor, M. Szabó Miklós, Winkler László 1986. *Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.

Oroszi Antal 2015. Adalékok M. Szabó Miklós: Volt egyszer egy egyetem 1996–2007. Rektor a tűzvonalon című könyvéhez. *Hadtudomány* 2015 (1–2): 172–183.

Resperger István 2013. Széljegyzet a hatodik (1990–1996) könyvről. *Honvédségi Szemle* 2013 (3): 63–64.

³² M. Szabó 2019, 211–212.

³³ Fekete, M. Szabó 2017, 352–353.

- Szabó József, M. Szabó Miklós 2008. *A magyar katonai repülés története 1938–2008*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 1982. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő technikai és szervezeti fejlődése (1938–1944)*. Kandidátusi értekezés. Budapest: Magyar Néphadsereg Vezérkara Tudományos Osztály.
- M. Szabó Miklós 1987. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő a második világháborúban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 1999. *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti- technikai- szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása 1938–1945*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2002. az MTA levelező tagjának bemutatkozó írása. *Magyar Tudomány új folyam* 48 (2): 212–213.
- M. Szabó Miklós 2004. *A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2007. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1955–1960*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2008a. *Politika – gazdaság – légi fegyverkezés Európában az 1920-30-as években*. Budapest: ZMKA.
- M. Szabó Miklós 2008b. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1961–1969*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2010. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1970–1979*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2011. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980–1989*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2014. *Volt egyszer egy egyetem 1996–2007 – Rektor a tűzvonalban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2017. *A Kossuth Lajos Katonai Főiskola történet (1967–1996)* Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós 2019. *A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- M. Szabó Miklós, Oroszi Antal 2012. *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1990–1996*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szenes Zoltán 2011. Ötödik könyv: Gondolatok M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia története 1980-1989 című könyvéről. *Hadtudomány* 21 (4): 134.